

DEMOKRASİYE GEÇİŞİN 3 KOMİSYONU*

(3 COMMISSIONS FOR DEMOCRACY)

Neji Baccouche

Sfax Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü/

Professor of Public Law at the Faculty of Law of Sfax

ÖZET

Demokratik bir rejime geçişi sağlayabilmek için, Tunus'un eski diktatörü Ben Ali'nin 14 Ocak 2011'de kaçışını; yolsuzluk, rüşvet ve zimmeti araştırmak üzere 3 Komisyonun kurulması izledi. Komisyon üyelerinin belirlenmesindeki zorluklar, Devlet ve temsilcilerinin tüm saygınlıklarını –ki hükümet edenlerle hükümet edilenler arasındaki güven kaybıyla açıklanan- yitirmesinden kaynaklanıyordu. Ne var ki, karşılaşılan güçlüklerle rağmen 3 Komisyon, demokratik ilkeler üzerine kurulu bir rejime geçişin başlangıcında göz ardı edilemeyecek bir rol oynadılar. Siyasi reform komisyonu, Anayasayı hazırlamakla görevli bir Ulusal Kurucu Meclisin demokratik ve özgür bir şekilde seçilmesini düzenleyen kurumsal ve hukuksal düzenlemenin gerçekleştirilmesini sağladı. Rüşvet ve zimmetin araştırılması komisyonu zimmet ve rüşvetin büyüklüğünü gösterdi ve bir yıldan kısa bir sürede 400'den fazla dosyayı adalete intikal ettirdi. Nihayet, devrim sırasındaki yolsuzlukların araştırılması komisyonun; soruşturmalar sırasında güvenlik ve askeri sorumlular söz konusu olduğunda karşılaştığı zorluklar dikkate alındığında ihlâl edilmiş görünüyor. Bununla birlikte 23 Ekim 2011'deki Kurucu Meclis seçimlerinin ertesinde, araştırma ve soruşturma süreci engellenmiş görünüyor. Ulusal Kurucu Meclis'in demokratik ve laik bir anayasa hazırlamasını engelleyen bölünme ve ayrışmalardan geçtiği görünüyor. Toplumun ve hukukunun modernleşmesi –özellikle kadının ve özgürlüklerin statüsü “En Nahda” partisiyle partiden ayrılan grupların islamcı eğilimleriyle hiç olmadığı kadar tehdit edilmiş görünüyor; buysa, sanatçılar ile aydınlara yönelik haksızlıklara götürüyor.

* Farnsızcadan çeviren Reha Yünlüel.

Anahtar Kelimeler: Tunus devrimi, demokratik geçiş, Ulusal Kurucu Meclis, Rüşvet ve zimmetin araştırılması ulusal komisyonu, yol-suzlukların araştırılması ulusal komisyonu, siyasi reform komisyonu

ABSTRACT

In order to transform the country into a democratic regime, after the escape of the Dictator Ben Ali on January 14, 2011, 3 Commissions were formed to investigate corruption. The difficulty in choosing the members of the commissions was caused by a lack of public trust regarding statesmen and government representatives. The governed did not trust the government. Despite the difficulties 3 Commissions played a fundamental role in the passage into a regime based on democratic principles. The political reform commission was able to form the legal basis for the formation of a National Constituent Assembly that would prepare the new constitution. The commission for the investigation of bribes and embezzlement was able to show the magnitude of corruption and transferred more than 400 cases to the legal authorities in just one year. Finally, the Commission for the investigation of corruption during the revolution seems to have been breached regarding security and there have been difficulties about meeting military officials responsible for corruption. After the elections held on October 23, 2011, the investigation process seems to have been interrupted. The National Assembly had to deal with separations which prevented the preparation of a democratic and secular constitution. The modernization process was threatened by the En Nahda Party and the Islamist groups that split from it. This also means injustice for the artists and the intelligentsia.

Keywords: *the Tunisian revolution, Transforming the country into a democratic regime, the National Constituent Assembly, The commission for the investigation of bribes and embezzlement, the Commission for the investigation of corruption during the revolution, the Commission for the political reforms*

1- Tunus devrimi 14 Ocak 2011'de, 23 yıllık mutlak iktidarından sonra diktatörün ayrılmasıyla sonuçlandı. İktidar 20 yıl boyunca iğrenç yöntemlerle kullanıldı: seçimlerde sahtecilik, kurucu erklerin, yargının ve idarenin yozlaştırılması, siyasi muhaliflerin işkence, kayırma, haksız çıkar sağlama, rüşvet ve zimmetle bastırılması. Ülkenin hak ve kurumları hükümet edilenler karşısında tüm itibarlarını yitirecek denli ihlâl edildi. Haksızlık ve küstahlıklar hoşgörü sınırını geçti. Halkın canına tak etmişti. Olaylar öylesine hızlı bir şekilde cereyan etti ki iktidar ipin

ucunu kaçırdı. Ben Ali'ye bütün bu haksızlık ve bozukluklar karşısında, komisyonlar kurması telkin edildi. Eski Başkan ayrılmadan önceki son konuşmasında aceleyle, taleplerin şiddetini durdurabilmek için 3 komisyon kurma niyetini açıklamıştı. Bunun için çok geçti zira, 14 Ocak 2011'de ülkeyi alelacele terketmek zorunda kaldı. 15 Ocak 2011'de hâlâ emrinde tutmaya çalıştığı Anayasa Konseyince açığa alındı.

2- Devrim sonrası ilk hükümetin açıklaması sırasında demokratik geçişe refakat edecek 3 komisyonun başkanları 17 Ocak 2011'de belirlendi.

-- *Siyasi reform komisyonu*, ki daha sonra ülkenin güvenlik durumunun dönüşümünü dikkate alarak daha karmaşık bir isim alacaktır. (Devrimin, siyasi reformların ve demokratik geçiş hedeflerinin gerçekleştirilmesi yüksek makamı)

-- *Rüşvet ve zimmetin araştırılması ulusal komisyonu*

-- *17 Aralık 2010'dan amacını gerçekleştirinceye kadarki dönemde kaydedilen yolsuzlukların araştırılması ulusal komisyonu*

Bunlar Hükümeti başka komisyonlar kurmaya da yöneltti, özellikle eski başkanın ve çevresinin el koyulan malları ile yurtdışındaki malvarlığının yönetimi. Aslolan, komisyonların kendi alanlarında tanınmış uzmanlardan ya da en azından eski iktidar ile yakın ilişkiler içinde bulunmayan kimselerden oluşturulması idi.

3 – Bu 3 komisyonun kurulacağı ilânı yalnızca gözlemcileri tatmin etmek için değildi, zira ülke iktidarın uygulamalarının soruşturulması için bağımsız komisyonları hiç bilmiyordu. Eskiden, bir bakan gözden düştüğünde tartışma konusu yapılan uygulamalarını soruşturmakla yükümlü komisyon Devlet Başkanının tedbirlerini meşrulaştırmak için donatılmıştı¹. Kamuoyu bu tür kuruluşlara, bağımsızlıkları teminat altında olmadığı için güven duymuyordu. Komisyonların kurulmasındaki güçlükler (I) eski rejimin hesaplarını kapatma sürecine girişilmesini engellemedi (II).

I- Komisyonların gerçekleştirilmesindeki zorluklar

4- Bu 3 komisyonun üyelerinin belirlenmesi aynı anda rejimin çöküşünü de hızlandıran ekonomik zorluklar ile sistematik tartışmaları mümkün kılan yeni özgürlük anlayışına bağlı büyük karışıklıklar içerisinde gerçekleştirildi. Devletin ve temsilcilerinin genel olarak itibarsızlaşması herşeyi itiraza götürdü. Bu 3 komisyon da medya yahut da yargı yoluyla yapılan keskin itirazlardan nasibini aldı. İtiraz kimileyin bizzat

¹ 1970'de bakanı Ahmed BEN SALAH'ı çökertmek için BOURGIBA iktidarı döneminde kurulan parlamenter komisyonun durumu böyledir. 1984'te içişleri bakanı kızıya çekildiğinde de aynısı oldu.

komisyonların oluşturulması fikrine, kimileyinse bu geçiş kurumlarında yer almak üzere belirlenen kişilere ilişkindi. Kimileri bundan faydalanaarak, küçük hesaplaşmalarını yapmak üzere basın yayın araçlarıyla gerçek bir karalama kampanyasına giriştiler. Devrim bağlamında, aralarında bir uzlaşma sağlanabilecek kişileri bulmak bulmak güçtür ve tedbirin anlamı da, gözlenmesi zor bir hâle gelmektedir.

5- Siyasi reform ve demokratik geçiş komisyonu için, kategori ve bölgelerin temsili sorunu aşılması gereken bir zorluk idi. Komisyonun terkinin güncelleştirilmesi meselesi, kendisine reform önerileri yapmaktan daha önemli bir rol yüklenen bu yapının meşruiyet eksikliği hakkındaki sıkıntıyı göstermektedir. Aktivistlerin özellikle La Kasba'da dile getirdikleri özelemlerini dikkate alabilmek için komisyonu büyötmek gerekiyordu ki 11 yıl boyunca Ben Ali'nin başbakanı da olan ancak zarsız bir siyasi olarak tanınan Muhammed Gannuşi hükümetinin kendilerine hak vermesiyle sonuçlandı. **“Bir siyaset adamı değil ama basit bir yönetici”** olduğunu bizzat kendisinden duydum. Komisyonda sosyal bileşenlerin, özellikle “devrimi koruma kurulları”nı temsili düşünölüyordu. Ki bu kurullar devrimin ertesinde, nadir bir sözsel şiddette ve gücünü hiç sorunsuz eski başkanın karanlık geçmişinden alan bir halkçılık ile hemen her yerde kendiliklerinden kurulmuşlardı.

6- Fakat öte yandan, komisyonun görevi yasama sürecine yardım eden organların 2011 Martında fesihleriyle kolaylaştı: iki meclisiyle Parlamento, Ekonomik ve sosyal konsey ile Anayasa Konseyi. Bu kurumsal boşluk kendisine bir hareket alanı sağladı ve kimi üyelerini söz konusu komisyonun yasakoyma ile yeni başbakanın (Sn. Beji Kaid Essebsi) hükümetini (üstelik özgün bir hükümet idi) denetleme yetkilerinin meşruluğuna inandırdı. İki tarafın (Hükümet ve Komisyon) konumlarını uzlaştırmak zor oldu; Komisyon başkanı, kimi zaman çözölmesi zor itirazları aşmak için çok çaba sarfetti. Eski sorumluların ve özellikle eski başkanın geniş çevresinin siyasi yazgılarındaki aşırı ya da aşırı yanlısı konumları bir uyuşmazlık noktası idi. Destur Partisi üyelerine karşı sertliğin gitgide artması, önce 24 Temmuz'da yapılması ilân edilen seçimlerin 23 Ekim 2011'e ertelenmesini sağlamıştı. Teknik nedenlerle kaçınılmaz olan bu erteleme, anayasa çalışmalarının tamamlanması için 1 yıllık süre verilmesi hakkında bir referanduma gidilmesine dair bir başka tartışmaya yol açtı. Nihayet, yönettiği 23 Ekim 2011 seçimlerine ilişkin tartışma gene Komisyon'da hâll edildi

7- Fakat ne olursa olsun, Komisyon uzmanlar komitesi sayesinde -seçim kanunu kayıtsız şartsız kaldırılmış olduğundan- anayasal meclis seçimlerinin düzenlenmesini sağlayan hukuksal savunma araçlarını hayata geçirdi. Seçim yönteminin ve seçim yargısı yolunun belirlenmesi gerekiyordu. Bunun dışında Komisyon, basını, dernekleri ve siyasi partileri düzenleyen kimi özgürlükçü kanunların değiştirilmesine de katıldı. Fakat teknik ve hukuki boyutlarının ötesinde modernlik sorunu, kamu-

yunun durumu dikkate alındığında her yerde kendisini gösteriyordu. Ki bu toplumsal boyut Tunus siyasi dönüşümünün en önemli koz ve risklerini oluşturmaktadır.

8- *Rüşvet ve zimmetin araştırılması komisyonu* da siyasi ve ekonomik bakımdan çıkar sağlamak isteyen kişileri büyüklüğüyle korkutan ve umutlandıran rüşvet karşısında, daha az önemli olmayan sınavlar verdi. Misyonunu gerçekleştirmesini önlemek için *rüşvetin araştırılması komisyonuna* karşı itiraf edilen ya da edilmeyen gerekçelerle bir çok avukat tarafından yargı yoluna başvuruldu. Bazı hâkimler de bu 3 komisyona karşı hücum etme üzere işin içine karıştılar. Gerçekte, itirazlar ya siyaset sahnesinden rol almak arzularını ya da bizzat bazılarının korktukları soruşturmadan kaçmak niyetlerini fazla saklayamıyordu. İki araştırma komisyonunun kurulması (*rüşvete karşı komisyon* ile *suistimallerin araştırılması komisyonu*) yargı cihazına olan güvensizliğin de bir göstergesi idi; ki kamuoyunun gözünde, iktidarın ve çevresinin emrinde olduklarını söylemek gerekir. Yargı cihazına olan güvensizlik çoğunluk tarafından paylaşılan bir görüştür. Eski iktidarın uygulamalarıyla bağlantılı hâkimler bu araştırma komisyonlarına tüm olanaklarıyla yalnızca saldırıyorlardı.

II- Gerçek bir geçişin başlangıcı

9- İtiraz ve gerilim ortamı; *Siyasi reform ve demokratik geçiş komisyonunun* yalnızca ulusal kurucu meclis seçimlerinin 23 Ekim 2011'de yapılmasını sağlayan büyük çaplı yasama çalışmasının tamamlanmasını engelleyemediği gibi, toplumun tercihlerindeki temel sorunlara dair siyasi partiler arasındaki siyasi gerilimi de yatıştırdı. Ülke, bu Komisyon sayesinde demokratik bir şekilde seçilmiş ulusal bir kurucu meclis ve meşru bir hükümetle donatıldı. Kadın ve genel olarak modernite konularındaki tartışmalar *Siyasi reform komisyonunun* çalışmalarına hâkim oldu, bunun için Komisyon bir demokrasi atölyesi kurdu. Hoşnutsuzların oturum ve tartışmalardan çekilmelerinden sonra, neredeyse hep bir uzlaşma noktası bulundu. Komisyonda taraflar tartışma ve uzlaşmayı, yani ülke tek düşünceye ve Devlet Başkanı ve partisi tarafından dayatılan çözümlere alışmışken, demokrasinin kendisini öğrendiler. Hiç kuşkusuz Tunuslular galip gelenlerin uzlaşmazlıkları ile tesadüfi kararlarından ötürü hâkim olan belirsizliklerden gelecekleri için endişe duyuyorlar. Fakat, sivil toplumun bileşenleri ile muhalefetin direnişi kimi tercih ve kararlarında hükümete geri adım attırdı. Ancak, *Siyasi reformlar komisyonundaki* öğrenme dönemi anayasakoyucunun karşılaştığı uzlaşması imkânsız itirazları aşabilmeye yardım edebilmeliydi.

10- Bunun gibi *Rüşvet ve zimmete karşı araştırma komisyonu* üyelerine yöneltilen bitmez tükenmez davalar ile savrulan tehditlere rağmen yüzlerce dosyayı günışığına çıkartarak rüşvet ve yolsuzluğun

boyutunu göstermeyi başardı. Zimmetin boyutu hükümet edenleri öylesine itibarsızlaştırdı ki Devlet ve temsilcilerinin otoritelerini yeniden kurmanın çok zor olacağı da bir gerçektir. Dini mirasın etkisinin ağırlığı altında kamuoyu, şefin yanılmaz ve dokunulmazlığına alışkınken iktidarın asilinin kutsal olmaktan çıkarılması tam olarak gerçekleştirilmiştir. Organizasyonunda yolsuzluk yapılan ve eski devlet başkanının yakınlarının suçlu oldukları hac farızası sırasında imamlar Mekke'deymiş gibi hiç durmadan camilerde dua ediyorlardı.

11-Komisyon raporunun yayınlanmasının ertesinde pek çok zimmet ve rüşvet dosyası delil olarak söz konusu Komisyonun merkezine gönderildi. Genel raportör olarak bana gelen, içerikleri, özetle söz konusu raporun yayınlanmasına kadar Komisyona itibar etmediklerini belirten birçok yoruma tanıklık edebilirim. Söz konusu fenomenin boyutu kesin delillerle yüzlerce rüşvet ve zimmet dosyasının belirlenmesiyle doğrulandı. Bununla birlikte Komisyon 2 Ocak 2012'de Komisyon Başkanı Prof. Abdelfattah Amor'un vefatıyla sekteye uğradı. Hükümet, bu korkutucu araştırma makinesinin yeniden çalışır hâle getirmek için hiç de acele etmedi, hâlbuki rüşvet ülkeyi ve değerlerini parçalamış, doğal olarak da devrimi tetikleyen tahammülsüzlüğün nedeni olmuştu.

12-Komisyonun en sert karşıtları dahi raporu gördüklerinde yapılan çalışmanın yararını ve bunun bir olasılık kaçınılmaz bir geçiş adaletinin habercisi olduğunu kabul ettiler. Gerçekten de Komisyon 1.200'den fazla kişiyi rahatsız edecek 400 dosyayı yargıya intikal ettirdi. Dosyalara boğulan yargı, karmaşık nedenlerden ötürü karar vermekte büyük güçlük çekmekte. Komisyon tarafından aydınlatılan dosyalara ismi karışanlar arasında, çoğu olayda iktidar tarafından yasadışı uygulamalara teşvik edilen pek çok ekonomik operatör vardır. Söz konusu kişilerin mallarının kamulaştırılması –bunun için ayrı bir Komisyon kurulmuştur- gibi, faaliyetlerinin dondurulması uluslararası kriz ve devrim tarafından sınanan ekonomik faaliyeti tehdit etmektedir. Bu nedenledir ki ulusal bir uzlaşma sağlamadan önce eski rejimle hesaplaşmak için bir geçiş yargısından kaçınmak bugün zor görünüyor.

13-Üçüncüsü, *Vücut bütünlüğü ihlallerinin soruşturulması komisyonu*, aynı anda şehitleri, yaralıları, snaypırları ve suistimal ve ölümlerden sorumluları kapsayan hassas bir dosyaya ilişkin raporunu henüz yayınlamadı. Komisyon sözcüsünün söylediğine göre Komisyona 2.600 dosya geldi. Tüm vilâyetleri ziyaret sırasındaki görüşmelerde Komisyon bazı önemli sayıları açıklamakla yetindi: 239 ölü ve 1.400 yaralı. Araştırmaların devamında gözlemlenen yavaşlıktan dolayı hüsrana uğramış kurbanlar ile anne babalarının dinlenmesi çok yararlı oldu: sorumluların davaları ve kurbanların tazmin edilmeleri.

14-Belli ki bu Komisyon -üzerinden, olur olmaz vaatlerin durmayacağını anlaşıldığı ve suçlamaların sistematik olarak yapıldığı-

dosyanın hassaslığı dikkate alındığında, kararının etkisinden çekiniyor. Gerçek bir demagoji yarışı birbirini izliyor. Şu anki hükümet haksız yere tazminat elde edebilmek için kaynak yapan sahte yaralıların mevcudiyetini itiraf etti. Ulusal kurucu meclis de bu patlayıcı dosyanın sapkın etkilerinden kaçamadı. 23 Kasım 2011'deki ilk toplantısında şehitlerin listesinin okunması sırasında bazı isimlerin unutulması bazı bölgelerde isyanlara yol açtı. Kurucu Meclis nezdinde bu dosyayla uğraşmak üzere özel olarak kurulan bu Komisyonun bazı üyeleri iki haftadan beri, "hükümetin pasifliğini" gerekçe göstererek istifayla gözdağı veriyorlar. Dosyadan sorumlu bakan, dosya ilgilileri (yaralılar ve şehit anne babaları) tarafından seçilmişti ve 2012 Nisan başında meydana gelen büyük olaylar ülke siyasi gündemini meşgul etmişti.

15-Komisyonlar, kurulmalarından 15 ay sonra, muhakkak ki dikkate değer bir rol oynamışlar ama demokratik geçişin kolaylaştırılması konusunda aynı derecede etkili olamamışlardır. Buna karşın özellikle iki araştırma Komisyonunun tamamlanmamış çalışmaları yalnızca buruk bir tad bırakmamakta ama aynı zamanda Kurucu Meclis'ten bu yana üyeleri az ya da çok deneyimsiz ayrışık bir koalisyonla yönetilen ülkenin siyasi durumunun gelişimi konusunda bir korku da yaratmaktadır. Ekonomi, gücünü yitirmeye devam etmekte ve devrimi yapanların acıları yalnızca büyümektedir. Adalet gerçekleştirilmeyi beklemektedir ki bu ilk sıradaki bir zorunluluktur. Oysa yargı cihazı köklü reformlara ve sistemin yozlaşmasına neden olanların ayıklanabilmesi için "tasfiyeler"e ihtiyaç duymaktadır. Anayasakoyucu temelden bölünmüş durumdadır. Kadının statüsü ya da dinin yeri gibi temel sorunlardaki anlaşmazlık siyasi hayatı acil çözümler gerektiren gerçek problemlerin aleyhine hâlâ zehirler görünmektedir. Yönetim görevlerine yapılan atamalar, uzmanların bağlılıklarını göstermediklerinden ötürü açıkta bırakıldıklarından, ekonomik ve sosyal problemlerle mücadele endişesini taşımaktan uzaktır. Tunus şu ana değin Mısır'dan daha iyi sıyrılmış bile olsa, belirsizlikler meşru korkuları beslemektedir.

Yani demokrasinin geleceği şu an için ipote altında görünüyor. Arap baharı gelmekte gecikiyor.

KAYNAKÇA

Constitution et Etat de Droit, actes du colloque de commémoration du cinquantenaire de La promulgation de la contitution tunisienne du 1er Juin 1959, Faculté de Droit de Sfax/Association, 2010

Décret-loi no 2011-35 du 10 2011, relatif à l'élection d'une assemblée nationale constituante

LES TROIS COMMISSIONS DE LA TRANSITION DÉMOCRATIQUE

Néji Baccouche

Professeur de droit public à la Faculté de droit de Sfax

RÉSUMÉ

La fuite de l'ancien dictateur tunisien, BEN ALI, le 14 janvier 2011 a été suivie par la création de trois commissions pour enquêter sur les abus, malversations et corruption et pour assurer la transition vers un régime démocratique. Les difficultés de désignation des membres étaient liées au discrédit total de l'Etat et ses représentants, lequel discrédit s'explique par le manque de confiance qui a toujours marqué le rapport gouvernants-gouvernés. Mais en dépit des difficultés rencontrées, les trois commissions ont joué rôle non négligeable dans l'amorce d'une transition vers un régime qui devrait reposer sur les principes démocratiques. La commission de réforme politique a réussi à mettre en place le dispositif juridique et institutionnel qui a permis l'organisation d'une élection libre et démocratique d'une assemblée nationale constituante chargée d'élaborer une constitution. La commission anti-corruption a dévoilé l'ampleur des malversations et de la corruption et a transmis en moins d'un an plus que 400 dossiers à la justice. Enfin la commission d'enquête sur les abus durant la révolution semble avoir piétiné compte tenu des difficultés rencontrées lors des enquêtes qui mettent en cause des responsables de la sécurité et des militaires. Cependant, au lendemain de l'élection de la constituante le 23 octobre 2011, le processus d'enquête et d'investigation semble bloqué. L'Assemblée nationale constituante semble être traversée par des divisions et clivages qui l'empêchent d'élaborer une constitution moderne et démocratique. La modernité de la société et de son droit, particulièrement le statut de la femme et des libertés, semble plus que jamais menacée par la tentation d'islamisation du parti "Nahdha" et ses démembrements qui se livrent à de véritables exactions contre les artistes et intellectuels.

Mots-clefs: *Commission de réforme politique, commission nationale d'investigation, la corruption et la malversation, la transformation démocratique, l'Assemblée nationale constituante.*

1- La révolution tunisienne s'est soldée par le départ du dictateur le 14 janvier 2011 après 23 ans de règne sans partage. L'exercice du pouvoir pendant plus de deux décennies s'est accompagné par des pratiques odieuses: falsification des élections, instrumentalisation des pouvoirs constitués, de la justice et de l'administration, répression des opposants politiques, torture, favoritisme, octroi des avantages indus, corruption et malversations. Le droit et les institutions du pays ont été malmenés jusqu'au discrédit total auprès des gouvernés. Les injustices et l'arrogance ont dépassé les limites du tolérable. Le peuple en avait assez. Les événements se sont précipités à un rythme tellement accéléré que le pouvoir avait perdu la maîtrise. Il a été suggéré à BEN ALI de créer des commissions pour enquêter sur cet ensemble d'injustices et d'anomalies. Dans la précipitation et dans son dernier discours la veille de son départ, l'ancien président avait annoncé son intention de créer trois commissions pour contenir l'ardeur des revendications. Mais, ce fut trop tard puisque, le 14 janvier 2011, il a dû précipitamment quitter le pays. Sa mise à l'écart sera définitivement consacrée le 15 janvier 2011 par le Conseil constitutionnel que Ben ALI a toujours cherché à soumettre à ses ordres.

2- Lors de l'annonce du premier gouvernement post révolutionnaire le 17 janvier 2011, il a été procédé à la désignation des présidents des trois commissions qui vont accompagner la transition:

-- La commission de réforme politique qui, ultérieurement, prendra un nom plus complexe compte tenu de l'évolution de la situation sécuritaire du pays (l'instance supérieure pour la réalisation des objectifs de la révolution, de la réforme politique et de la transition démocratique).

-- La commission nationale d'investigation sur la corruption et la malversation

-- La commission nationale d'investigation sur les abus enregistrés au cours de la période allant du 17 décembre 2010 jusqu'à l'accomplissement de son objet.

Le gouvernement a été amené à créer d'autres commissions, en particulier pour enquêter sur les avoirs à l'étranger et pour gérer les biens confisqués de l'ancien président et de son entourage. Pour l'essentiel, les commissions sont composées d'experts réputés indépendants ou du moins n'ayant pas eu un rapport de proximité avec l'ancien pouvoir.

3 - L'annonce de la création des trois commissions n'était pas, à elle seule, de nature à rassurer l'observateur car le pays n'a jamais connu de commissions indépendantes pour enquêter sur des pratiques du pouvoir. Auparavant, lorsqu'un ministre, tombé en disgrâce, avait été

mis en cause, la commission chargée d'enquêter sur ses pratiques était instrumentalisée pour légitimer les mesures du chef de l'Etat¹. L'opinion se méfiait de ce type de structures notamment lorsque leur indépendance n'est pas garantie. Les difficultés de mise en place des commissions (I) ne les avaient pas empêchés d'amorcer un processus pour solder le compte de l'ancien régime (II).

I. Les difficultés de mise en place des commissions

4- La désignation des membres des trois commissions s'est faite dans un contexte de grande agitation liée à la fois aux difficultés économiques qui, par ailleurs, ont accéléré la chute du régime et au nouveau contexte de liberté qui a rendu possible la contestation systématique. Le discrédit général de l'Etat et ses représentants a conduit à tout contester. Les trois commissions n'ont pas échappé à la contestation la plus virulente soit par voie médiatique soit par voie juridictionnelle. Tantôt la contestation a concerné le principe même de la mise en place des commissions, tantôt elle a concerné les personnes désignées pour siéger dans ces structures de transition. Profitant du nouveau contexte, certains ont choisi de régler leurs comptes par une véritable diffamation à travers les médias. Dans le contexte révolutionnaire, il est difficile de trouver des personnes autour desquelles un consensus se dégage et le sens de la mesure devient difficile à observer.

5- Pour la commission de réforme politique et de la transition démocratique la question de la représentation des catégories et des régions fut la difficulté à surmonter. L'actualisation de la composition illustre le malaise quant au déficit de légitimité de cette structure appelée à jouer un rôle plus important que celui de faire des propositions de réformes. Il fallait étendre sa composition pour tenir compte des aspirations des activistes qui se sont exprimés, notamment à la KASBA et qui ont fini par avoir raison du gouvernement de Mohamed GANNOUCHI, premier ministre de BEN ALI pendant 11 ans mais qui avait la réputation d'être politiquement inoffensif. Je l'ai personnellement entendu dire qu'il n'est "pas un homme politique mais un simple gestionnaire". La commission était censée représenter les composantes sociales et en particulier les "conseils de protection de la révolution" qui se sont autoproclamés un peu partout au lendemain de la révolution avec une rare violence verbale et un populisme qui puise, sans difficulté, dans le passé sombre de l'ancien président.

6- Mais la tâche de la commission a été par ailleurs facilitée par la dissolution, au cours du mois de mars 2011, des instances qui

¹ Ce fut le cas sous le règne de BOURGUIBA lorsqu'une commission parlementaire avait été chargée, en 1970, d'enfoncer le Ministre Ahmed BEN SALAH. Il en a été de même en 1984 lorsque le ministre de l'intérieur avait été limogé.

concouraient au processus de législation: le parlement avec ses deux chambres, le conseil économique et social et le conseil constitutionnel. Ce vide institutionnel lui donné un champ d'action et avait laissé croire à certains membres que ladite commission était légitime pour légiférer et pour contrôler le gouvernement du nouveau premier ministre (Mr Béji KAID ESSEBSI) qui, par ailleurs, avait du caractère. Pour concilier la position des deux parties (le gouvernement et la Commission), l'exercice fut très difficile et le président de cette dernière a du faire preuve de beaucoup d'habileté pour surmonter des oppositions qui parfois paraissent irréductibles. Les positions extrêmes ou extrémistes sur le sort politique des anciens responsables et en particulier l'étendue du cercle de l'ancien président ont été un point de discorde. La surenchère quant à la sévérité vis-à-vis des anciens membres du parti destourien a contribué au report des élections initialement annoncées pour le 24 juillet au 23 octobre 2011. Ce report rendu inévitable par des considérations techniques a fait émerger un autre débat sur l'éventuel référendum quant à la fixation d'un délai d'un an pour l'accomplissement des travaux de la constituante. Finalement, la commission a été le cadre ayant permis de surmonter ce débat qui a présidé les élections du 23 octobre 2011.

7- Mais quoi qu'il en soit, la commission a mis en place, grâce à son comité d'experts, l'arsenal juridique ayant permis l'organisation des élections de l'assemblée nationale constituante puisque le droit électoral devait être purement et simplement abrogé. Il était nécessaire de fixer le mode de scrutin et le régime du contentieux électoral. En outre, la commission avait contribué au remplacement de certaines lois liberticides régissant la presse, les associations et les partis politiques. Mais au delà des aspects techniques et juridiques, la question de la modernité était omniprésente car, compte tenu de l'état de l'opinion, cette dimension sociétale, est l'enjeu majeur de la transition politique en Tunisie.

8- La commission d'investigation sur la corruption et malversation était elle aussi confronté à des défis non moins importants dans la mesure où l'ampleur de la corruption faisait craindre et faisait rêver des personnes voulant en profiter politiquement et financièrement. Pour l'empêcher d'accomplir sa mission, la commission d'investigation contre la corruption a été attaquée en justice par plusieurs avocats pour des raisons avouées et des raisons non avouées. Certains magistrats se sont mêlés de la partie pour attaquer les trois commissions. En réalité, souvent la contestation cachait mal l'envie d'occuper la scène politique, soit pour jouer un rôle, soit pour échapper à l'investigation que certains juges eux-mêmes redoutaient. La création des deux commissions d'investigation (commission anti-corruption et commission d'enquête sur les abus de pouvoir) signifiait quelque part un manque de confiance dans l'appareil judiciaire qui, il faut le dire, était aux yeux de l'opinion, aux ordres du pouvoir et son entourage. La défiance dans l'appareil

judiciaire est largement partagée. Les magistrats concernés par les pratiques de l'ancien pouvoir ne pouvaient qu'attaquer les commissions d'enquête par tous les moyens.

II- L'amorce d'une transition réelle.

9- Le climat de contestation et de tension n'a pas empêché la commission de réforme politique et de transition démocratique d'accomplir non seulement un travail colossal de préparation de la législation qui a permis les élections, le 23 octobre 2011, de l'assemblée nationale constituante, mais d'apaisement des tensions politiques entre des partis politiques qui s'opposent sur des questions fondamentales de choix de société. Le pays s'est doté d'une Assemblée nationale constituante démocratiquement élue et d'un gouvernement légitime grâce au travail accompli par ladite commission. Les controverses au sujet de la femme et plus généralement de la modernité ont dominé les travaux de la commission de réforme politique et de ce fait, la commission a constitué un lieu d'apprentissage de la démocratie. Après les disputes et les retraits des mécontents des séances et travaux, le moment des compromis a presque toujours été trouvé. Dans la commission, les partis ont appris à négocier et à trouver les compromis, c'est-à-dire le propre de la démocratie alors que le pays était habitué à la pensée unique et aux solutions imposées par le chef de l'Etat et son parti. Certes les tunisiens sont inquiets pour leur avenir en raison des incertitudes qui règnent, en raison de l'intransigeance des vainqueurs et de leurs décisions hasardeuses. Mais, la résistance des composantes de la société civile et de l'opposition ont fait plier le gouvernement sur certains de ses choix et décisions. L'apprentissage au sein de la commission de réformes politique devrait aider à surmonter les oppositions les plus irréductibles au sein de la constituante.

10- De même, la commission d'investigation contre la corruption et malversation a réussi, en dépit d'interminables procès et de menaces proférées contre ses membres, à dévoiler plusieurs centaines de dossiers qui montrent l'ampleur de la corruption et de la fraude. Il est vrai que l'ampleur des malversations a discrédité les gouvernants et il sera difficile de reconstruire l'autorité de l'Etat et ses représentants. Mais la désacralisation du titulaire du pouvoir a été définitivement accomplie alors que l'opinion était habituée, sous l'effet d'un héritage religieux pesant, à l'infaillible et intouchable chef. Les imams ne cessaient de prier pour lui dans les mosquées comme à la Mecque lors du pèlerinage dont l'organisation n'avait, par ailleurs, pas échappé aux malversations dont ont été coupables les proches de l'ancien chef de l'Etat.

11- Au lendemain de la publication du rapport de la commission, de nombreux dossiers faisant état de malversation et corruption sont parvenus au siège de ladite commission. En tant que rapporteur général,

je peux témoigner de plusieurs commentaires qui me sont parvenus et dont la substance se résume en ce que les auteurs affirment qu'ils ne croyaient pas, avant la publication dudit rapport, à la crédibilité de la commission. L'identification de plusieurs centaines de dossiers de corruption et malversation a confirmé, pièces à l'appui, les doutes sur l'ampleur dudit phénomène. Cependant, cette commission a été paralysée par le décès, le 2 janvier 2012, de son président le professeur Abdelfattah AMOR. Le gouvernement ne s'est pas pressé pour remettre cette machine redoutée d'investigation en marche, alors même que la corruption a déstructuré le pays et ses valeurs et avait constitué, à l'évidence, la cause de la révolte qui provoqué la révolution.

12- Les adversaires les plus féroces de la commission ont fini par admettre, à la lumière de son rapport, l'utilité du travail accompli et qui, probablement, préfigure d'une justice transitionnelle indispensable. En effet, la commission a transmis à la justice plus que 400 dossiers accablent directement quelque pas moins de 1200 personnes. La justice est inondée de dossiers et manifestement elle éprouve d'énormes difficultés à statuer pour des raisons complexes. Parmi les personnes impliquées dans les affaires dévoilées par la commission figurent plusieurs opérateurs économiques qui, dans de nombreux cas ont été conduits par le pouvoir à des pratiques illégales. Le gel des activités de telles personnes, comme la confiscation de biens pour laquelle on a créé une autre commission, menace l'activité économique déjà sévèrement éprouvée par la révolution et par la crise internationale. C'est pourquoi, une justice transitionnelle paraît aujourd'hui difficilement contournable pour solder le compte de l'ancien régime avant d'envisager une réconciliation nationale.

13- La troisième commission compétente pour enquêter sur les atteintes à l'intégrité physique des individus n'a pas encore rendu son rapport sur un dossier particulièrement sensible et qui concerne à la fois les martyrs, les blessés, les snipeurs et les responsables d'abus et de meurtres. Aux dires de son porte parole le 21 avril 2012, la commission a reçu 2600 dossiers. Suite aux auditions à l'occasion des visites de tous les gouvernorats de la République, la commission s'est contentée d'annoncer quelques chiffres importants: 239 décès et 1400 blessés. L'écoute des victimes et de leurs parents a été très utile même si les personnes concernées vivent une frustration en raison de la lenteur observée quant aux suites à donner aux investigations: procès des responsables et indemnisation des victimes.

14- Manifestement, cette commission redoute l'effet de son verdict compte tenu de la sensibilité du dossier au sujet duquel la surenchère ne semble pas s'arrêter et les accusations s'exercent régulièrement. Un véritable concours de démagogues se poursuit. L'actuel gouvernement a avoué l'existence de faux blessés qui se sont glissés pour obtenir indument des indemnisations. L'Assemblée nationale constituante elle-même n'a pas échappé aux effets pervers de ce dossier explosif puisque lors de sa première réunion le 23 novembre 2011, la lecture de la liste des martyrs a provoqué des émeutes dans certaines régions en raison d'oublis. Certains membres de la commission spécialement créée au sein de la constituante pour s'occuper de ce dossier menacent, depuis deux semaines, de démissionner en raison de ce qu'ils considèrent comme la "passivité du gouvernement". Le ministère en charge du dossier a été investi par des personnes concernées (blessés et parents de martyrs) et les graves incidents ont occupé l'actualité politique du pays en ce début d'avril 2012.

15- Quinze mois après leur mise en place, les commissions ont certes accompli un rôle non négligeable mais d'importance inégale quant à la facilitation de la transition démocratique. Néanmoins, le travail inachevé, notamment de celui des deux commissions d'investigation, laisse non seulement un goût amer mais une crainte quant à l'évolution de la situation politique du pays gouverné, depuis l'élection de la constituante, par une coalition hétérogène et dont les membres sont, pour le moins, inexpérimentés. L'économie continue de s'essouffler et les souffrances de ceux qui ont fait la révolution ne font que s'accroître. La justice attend d'être rendue, c'est là une exigence du premier ordre. Or, l'appareil judiciaire a besoin de réformes profondes et de "purgés" pour mettre à l'écart ceux qui avaient contribué à la pourriture du système. La Constituante est profondément divisée. La discorde au sujet des questions essentielles telles que celles concernant le statut de la femme ou de la place de la religion semblent encore empoisonner la vie politique au détriment des problèmes réels qui nécessitent des solutions urgentes. Les nominations aux postes de direction sont loin de traduire le souci de s'attaquer aux problèmes économiques et sociaux puisque les experts, faute de déclarer leur allégeance, sont souvent mis à l'écart. Les incertitudes alimentent des craintes légitimes même si, jusque là, la Tunisie s'en sort beaucoup mieux que l'Égypte.

C'est dire que l'avenir de la démocratie semble pour le moment hypothéqué. Le printemps arabe tarde à arriver.

BIBLIOGRAPHIE

Constitution et Etat de Droit, actes du colloque de commémoration du cinquantenaire de La promulgation de la contitution tunisienne du 1er Juin 1959, Faculté de Droit de Sfax/Association, 2010

Décret-loi no 2011-35 du 10 2011, relatif à l'élection d'une assemblée nationale constituante